

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

УДК 347.447.8(477)

І. Спасибо-Фатеева, член-кореспондент
Національної академії правових наук
України

Категорія відмови в цивільному праві України

Цивільний кодекс (ЦК) України оперує поняттями «відмова від права», «відмова від правочину», «відмова від договору», «відмова від зобов'язання», має місце й відмова від тих або інших дій і деякі інші випадки відмов¹. Правова природа «відмови» залишається туманною, а механізм її застосування — невизначеним і суперечливим. В Україні відсутні наукові дослідження цього феномену, що змушує звернутися до його аналізу.

Відмова від права

Насамперед важливо розібратися в тому, від яких прав допустимою є відмова. Згідно з ч. 3 ст. 269 ЦК України *особисті немайнові права* тісно пов'язані з фізичною особою, яка не може відмовитися від них. Загальна норма про відмову від *майнового права* міститься в ч. 3 ст. 12 ЦК України. Відмова від права власності на транспортні засоби, тварини, нерухомі речі здійснюється у порядку, встановленому актами цивільного законодавства. Можлива й відмова від *організаційного права*, наприклад, на участь у загальних зборах акціонерів, відмова від права переважної купівлі частки у спільній власності.

Відмова від права і право на відмову. Відмова від права є правом особи (правом на відмову). Буквальне *право на відмову* визначається як таке у статтях 1273, 1274 ЦК України, що регулюють право на відмову від прийняття спадщини. Особа може здійснювати право на

¹ У цій статті не будуть розглядатися інші варіанти відмови, яка має різну правову природу, в т. ч. публічно-правову, зокрема: відмова в державній реєстрації юридичної особи або права власності на нерухомість, відмова в посвідченні правочину, також така правова категорія, як заповідальний відказ, який у побуті часто розуміється як відмова (завдяки омонімічності українського слова «відмова» та російського «отказ»).

відмову, як і будь-яке право, на власний розсуд; але не завжди, як правило, особа не може відмовитися від права навіть за своєю волею. Це впливає з численних приписів законодавця, в яких устанавлюється нікчемність відмови від права, наприклад: а) на інформацію про діяльність господарського товариства, виходу із товариства (див., наприклад, ч. 3 ст. 121, ч. 2 ст. 126 ЦК України та ін.); б) на одержання банківського вкладу на першу вимогу (ст. 1060 ЦК); в) на плоди й доходи (ч. 1 ст. 1139 ЦК України щодо неприпустимості відмови учасника договору про спільну діяльність від права на частину прибутку) та ін.

Слід також зазначити, що сама по собі вказівка на нікчемність відмови від права свідчить, що відмова від права є правочином, оскільки термінологія про нікчемність застосовується лише до правочинів (ст. 215 ЦК України). По суті ж відмова від права являє собою дію, спрямовану на певні юридичні наслідки і тому є правочином.

Можливість відмови від права є універсальною:

– особа не може втратити її, за загальним правилом, навіть за власною волею (нікчемність правочину про це);

– значущість відмови від права знаходить свій вияв і в тому, що іноді законодавець устанавлює такий підхід: якщо особа протягом певного строку не відмовляється від права, то передбачається, що вона має відповідне право (набула або реалізувала його). Наприклад, у відсутність відмови відказоодержувача від заповідального відказу¹ протягом шести місяців з моменту відкриття спадщини вважається, що він його прийняв (ст. 1271 ЦК України);

– іноді відмова від права обумовлена певною процедурою (відмова від нерухомої речі — ст. 347 ЦК України, відмова опікуна від майнових прав підопічного лише з дозволу органу опіки і піклування — ч. 1 ст. 71 ЦК України).

Особа може відмовитися від речового, зобов'язального (права вимоги) і від корпоративного права. Прикладом відмови від речових прав є ст. 347 ЦК України, в якій передбачається така можливість для власника з указівкою на ті дії, які свідчать про його відмову від свого права. Ними можуть бути як *фактичні дії* (коли достатньо, щоб особа заявила про свою відмову від права власності на майно або здійснила інші дії, що свідчать про її відмову від права власності), так і *юридич-*

¹ Цей складний для сприйняття вираз по-іншому викласти не вдається.

но значущі дії (необхідність внесення відповідного запису до державного реєстру речових прав на нерухоме майно).

Допускається відмова і від інших речових прав, наприклад, *сервітуту* (згідно з ч. 1 ст. 406 ЦК України він припиняється у разі відмови від нього особи, в інтересах якої його було встановлено) або *володіння*, яке припиняється у випадку відмови особи від володіння майном (п. 1 ч. 1 ст. 399 ЦК України).

Іноді законодавець використовує вираз «*відмова від речі*», що найчастіше зводиться до розуміння «відмови від права». Так, у ст. 336 ЦК України вказується про відмову власника від рухомої речі, наслідком чого є набуття права власності на цю річ особою, яка заволоділа нею. Передбачається також можливість відмови від речей і у статтях, які регулюють окремі види договорів, наприклад, право поклажодавця на відмову від пошкодженої речі, якість якої змінилася настільки, що вона не може бути використана за первісним призначенням (ч. 2 ст. 951 ЦК України); право комітента на відмову від купленого для нього комісіонером майна (ч. 4 ст. 1017 ЦК України). У цих випадках по суті має місце відмова від права власності, оскільки поклажодавець є власником речі, переданої на зберігання, від якої він відмовляється. Так само комітент є власником майна, придбаного для нього комісіонером (ст. 1018 ЦК України).

Відмова від зобов'язального права досить детально врегульована у численних статтях ЦК України. Зокрема, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 568 ЦК зобов'язання гаранта перед кредитором припиняється у разі відмови кредитора від своїх прав за гарантією шляхом повернення її гарантові або шляхом подання гаранту письмової заяви про звільнення його від зобов'язків за гарантією.

Відмовлятися від права може як *сторона договору*, так і *третья особа*, наслідком чого є набуття права стороною, яка уклала договір на користь третьої особи (ч. 4 ст. 636 ЦК).

Відмова від корпоративного права спостерігається тоді, коли учасник господарського товариства заявляє про свій вихід із товариства і не вимагає розрахунків.

Відмова від права, відмова від набуття права і відмова від здійснення права.

Особа може відмовитися як від того права, *яке вже їй належить*, так і від його набуття. Прикладом відмови від права, яке вже має особа, є відмова від права власності, відмова від права вимоги та ін. Результатом цієї відмови буде припинення в особи права.

Особа може відмовитися і *від набуття права* у тому випадку, коли згідно з правовим механізмом саме в неї може виникнути це право за її волею. Ілюстрацією можуть служити відмова особи, яка знайшла загублену річ, від набуття права власності на неї (ч. 2 ст. 338 ЦК України) і особи, яка утримувала бездоглядну домашню тварину, від набуття права власності на неї (ч. 2 ст. 341 ЦК України). Як наслідок, в особи право не виникне.

Відмовою від набуття корпоративних прав є відмова спадкоємця учасника господарського товариства (наприклад, з обмеженою відповідальністю) або спадкоємця члена виробничого кооперативу вступити в товариство або відмова інших учасників цього товариства прийняти спадкоємця, який висловив таке бажання (ч. 5 ст. 147, ч. 3 ст. 166 ЦК України). В останньому випадку необхідно розрізняти *відмову особи* (спадкоємця) *від права* й *її відмову в реалізації права* на спадкування. Точніше, такою відмовою, від кого б вона не виходила, особа (спадкоємець) не просто не набуває право, а втрачає можливість вибору (вступити в господарське товариство чи кооператив або вимагати проведення розрахунків із нею).

Відмова особи *від здійснення права* може стосуватися як речових, так і зобов'язальних, а також організаційних прав. Прикладом відмови від здійснення останніх є відмова співвласників від здійснення переважного права купівлі частки у спільній власності, відчужуваної одним із співвласників (ч. 3 ст. 362 ЦК України). Наслідок такої відмови полягає в тому, що право (переважне право придбання відчужуваної іншими співвласниками частки в спільній власності) тим не менше в особі (співвласника) залишається. Воно не припиняється з його відмовою придбати частку в спільній власності, а може реалізуватися іншим разом при продажу частки.

Право в особі залишається, тому що відмова від здійснення права не припиняє саме право, на відміну від випадків відмови від права, наприклад, права власності, внаслідок відмови від якого воно припиняється.

Приклади відмови від здійснення зобов'язальних прав будуть розглядатися нижче при аналізі відмови від правочину, оскільки зобов'язальні права існують найчастіше у двох- або багатосторонніх правочинах.

Відмова від правочину

Видається, що норма про відмову від правочину виникла на розвиток положення про відмову від права: адже особа може діяти на власний розсуд — і це її право. Якщо ж це стосується вчинення нею

правочинів (тобто дій із метою набуття, зміни та припинення прав), цьому відповідає окреме правове регулювання. Ймовірно, це покликано впорядкувати дії особи, яка перебуває в різних правовідносинах. Або інакше: оскільки майнове право особи існує в різних правовідносинах (речових, зобов'язальних, корпоративних, виключних, спадкових), то відмова від цих прав має враховувати відповідні особливості кожних правовідносин і перш за все прав інших осіб, на яких ця відмова позначиться.

Межі цієї статті не дозволяють проаналізувати численні нюанси відмови від прав у всіх перерахованих правовідносинах, тому розглянемо найпоширеніші випадки відмови від правочину.

Насамперед відмова від правочину регулюється ст. 214 ЦК України. Відмова від правочину, так само як і сам правочин, являє собою вольову дію особи/осіб, а отже, є правочином.

Законодавець нерідко щодо відмови від одностороннього правочину використовує інші терміни, наприклад, «скасування» (доручення, заповіту), «відкликання» (гарантії — ст. 561 ЦК України). Має місце різна термінологія і щодо відмови від договорів. Так, у ч. 1 ст. 834 ЦК України передбачене право користувача повернути річ, передану йому в користування, у будь-який час до закінчення строку договору. Це слід розцінювати не інакше, як його право відмовитися від договору позички в односторонньому порядку.

Відмова від виконаних і ще невиконаних правочинів. У статті 214 ЦК України вказується про відмову від уже виконаних правочинів, а саме тих, які породили певні наслідки, і особа, відповідно, набула або позбавилася прав, вступила до певних правовідносин, змінила або припинила їх (ч. 1 ст. 11, ч. 1 ст. 202 ЦК). Разом з тим у ЦК України існують і норми про відмову від вчинення правочину (укладання договору), а точніше, про неприпустимість цього. Так, ч. 4 ст. 633 ЦК підприємцеві забороняється відмовлятися **від укладення** публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг). Аналогічна норма міститься в ч. 1 ст. 940 ЦК про відсутність у професійного зберігача, який зберігає речі на складах (у камерах, приміщеннях) загального користування, права **відмовитися від укладання** договору зберігання за наявності у нього такої можливості. Таким чином, наведені приклади свідчать про те, що підприємець і професійний зберігач не мають права на відмову від вчинення правочину в цих випадках.

Дещо модифікованою бачиться відмова від укладання договору на новий строк, про що йдеться, наприклад, у ст. 822 ЦК України в контексті переважних прав наймача житла, у ч. 2 ст. 1124 ЦК про відмову праволодільця від укладання договору концесії на новий строк.

Відмова від одно- дво- і багатосторонніх правочинів. Стаття 214 ЦК України розрізняє відмову від одностороннього правочину і від договорів (дво- або багатосторонніх правочинів), тобто відмова від договорів регулюється разом, без врахування їх особливостей як дво- і багатосторонніх правочинів.

У законодавстві є й норми про **відмову від договорів, відмову від зобов'язань і відмову від дій.**

Відмові від договору присвячена ст. 724 ЦК України, яка навіть має назву «Одностороння відмова від договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому», а також статті 790, 935, 739, ч. 2 ст. 763, ч. 2 ст. 1008, статті 1025 і 1026, ч. 2 ст. 1110, п. 4 ч. 1 ст. 1141 ЦК.

Звертає на себе увагу те, що іноді законом встановлюється не право сторони договору на відмову від договору, а її **обов'язок відмовитися** від договору (ст. 848 ЦК України).

Є в ЦК України і норми про **відмову від зобов'язання**, наприклад, у статтях 525 і 615. При цьому слід вказати на різноспрямованість їх регулювання. У той час як ст. 525 ЦК України має назву «Недопустимість односторонньої відмови від зобов'язання» і в ній установлюється загальна заборона на це, якщо інше не встановлене договором або законом, то в ст. 615 ЦК України, навпаки, проголошується право сторони зобов'язання частково або в повному обсязі відмовитися від нього у випадку порушення зобов'язання другою його стороною, що правда, також із застереженням про те, що це має бути встановлене договором або законом.

ЦК містить чимало норм, у яких згадується про відмову не від правочину, а **від певних дій**, які повинні здійснювати сторони правочину (договору). Дії можуть бути передбаченими договором або нормативно-правовими актами (зокрема, коли мають місце недоговірні зобов'язання, корпоративні відносини); впливати з одностороннього правочину (наприклад, довіреності); бути фактичними і юридичними; являти собою правочин або не бути таким.

При оцінці відмови від цих дій потрібно враховувати різні теорії щодо того, чи будуть у свою чергу такі дії правочинами або вони такими не визнаються. Інакше кажучи, існують різні погляди на те, чи є

дії з виконання договору правочинами¹. При позитивній відповіді на це питання відмова від дій з виконання договору буде відмовою від одностороннього правочину (зі здійснення власних дій). А якщо ні, то цього стверджувати не можна.

Прикладом відмови від юридично значущих дій може бути відмова представника від здійснення дій, передбачених довіреністю (статті 248, 250 ЦК України); право гаранта відмовитися від задоволення вимоги кредитора, коли вимога або додані до неї документи не відповідають умовам гарантії або якщо вони представлені гарантові після закінчення строку дії гарантії (ст. 565 ЦК України); право виконавця заповіту на відмову від здійснення своїх повноважень (ст. 1295 ЦК України) та ін.

У свою чергу, прикладами відмови від фактичних дій, які повинна була здійснити сторона правочину, є: відмова кредитора прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем (ч. 2 ст. 559 ЦК України) або боржником, що прострочив виконання (ч. 3 ст. 612 ЦК України); відмова продавця передати проданий товар (ч. 1 ст. 665 ЦК України), відмова від товару (ст. 672 ЦК України), відмова продавця від задоволення відповідних вимог покупця (ч. 1 ст. 688 ЦК України) і численні інші статті у главах ЦК України про *купівлю-продаж*, надання *послуг* (згідно з ч. 1 ст. 911 пасажир має право відмовитися від поїздки; згідно з ч. 1 ст. 917 відправник вантажу має право відмовитися від наданого транспортного засобу при його непридатності для перевезення цього вантажу); виконання *робіт* (згідно зі ст. 882 замовник має право відмовитися від прийняття робіт у випадку виявлення недоліків, які виключають можливість використання об'єкта для зазначеної в договорі мети і не можуть бути усунуті підрядником, замовником або третьою особою); проведення *розрахунків* (гл. 74 ЦК України). У пункті 3 ч. 1 ст. 1155 ЦК України міститься право засновника конкурсу (конкурсної комісії, журі) прийняти рішення про відмову в присудженні призових місць, якщо жодна з робіт, поданих на конкурс, не відповідає його вимогам. Перелік подібних відмов від дій можна продовжувати, тобто законодавством передбачено багато випадків відмови від дій (як юридично значущих, так і тих, у яких не завжди можна виявити таку властивість).

¹ У цій статті навмисно не проводиться аналіз й оцінка цих точок зору, а лише відбувається постановка проблеми відмови від дій по суті.

Необхідно розрізняти *відмову від виконання тих дій*, які являють собою *реалізацію права* і які є *виконанням обов'язків*. У той час як відмова від першої категорії дій наближається до поняття відмови від права (або від здійснення права), відмова від другої категорії дій являє собою окреме правове явище. Прикладом можуть служити: а) вказівка в ч. 2 ст. 198 ЦК України на неприпустимість відмови від виконання зобов'язання, засвідченого цінним папером, з посиланням на відсутність підстави зобов'язання або на його недійсність; б) відмова від виконання обов'язку однієї зі сторін у зобов'язанні у випадку невиконання другою стороною свого обов'язку (ч. 3 ст. 539 ЦК України); в) відмова підрядника від виконання обов'язку (ч. 1 ст. 885 ЦК України) та ін.

Зв'язок відмови від правочину з іншими правовими категоріями.

В одних випадках у законодавстві *різняється* відмова від договору і його розірвання, в інших вони *ототожнюються*, у деяких — важко зробити висновок про той або про інший варіант. Так, у ст. 611 ЦК України мова йде про *припинення зобов'язання* внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання або *розірвання договору*. У частині 3 ст. 651 ЦК України вказується на те, що у разі односторонньої відмови від договору в повному обсязі або частково договір є відповідно *розірваним* або *зміненим*. Норма про *припинення* договору ренти внаслідок відмови платника безстрокової ренти від договору міститься в ч. 3 ст. 739 ЦК України. Звертає на себе увагу й те, що наймодавець має право відмовитися від договору найму і вимагати повернення речі, якщо наймач не вносить плату за користування нею протягом трьох місяців підряд, і в цьому випадку договір *вважається розірваним* з моменту одержання наймачем повідомлення наймодавця про відмову від договору (ч. 1 і ч. 2 ст. 782 ЦК України), а одержувач безстрокової ренти не має права на відмову від договору, навіть якщо платник безстрокової ренти прострочив її виплату більш як на один рік. У цьому випадку одержувач безстрокової ренти може лише *вимагати розірвання* договору ренти (ст. 740 ЦК України).

Іноді у статті з назвою «*Розірвання договору*», наприклад, позички (ст. 834 ЦК України), про надання послуг (ст. 907 ЦК України) вказується про *відмову від договору*. А в деяких випадках ці підстави припинення правовідносин між сторонами договору різняться. Наприклад, у ч. 5 ст. 1013 ЦК закріплена можливість розірвання *або* односторонньої відмови від договору комісії. Про *припинення* (а не про

розірвання договору) внаслідок відмови від нього мова йде у ст. 1044 ЦК «Припинення договору управління майном», у ст. 997 «Припинення договору страхування».

Проте при зіставленні різних статей ЦК України можна помітити загальний підхід: *наслідком односторонньої відмови від двостороннього правочину буде припинення зобов'язання* (ч. 1 ст. 611 ЦК України). У випадку *односторонньої відмови* від договору в повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову передбачене договором або законом, договір є відповідно *розірваним* або *зміненим* (ч. 3 ст. 651 ЦК України).

Аналогічна ситуація складається при взаємній відмові від договору, наслідком чого буде розірвання договору. Останнє, у свою чергу, свідчить про припинення зобов'язання.

Є очевидним, що законодавець використовує різні терміни стосовно різних правових категорій: щодо правочину — це *відмова* (незалежно від того, це одно-, дво- або багатосторонній правочин), щодо договору — *розірвання*, а що стосується зобов'язання, то це *припинення*.

Відмова від одностороннього, двостороннього й багатостороннього правочину

Відмова від одностороннього правочину. Коли має місце правочин односторонній, вчинений з волі однієї особи, немає жодних перешкод для того, щоб цю волю змінити, відмовившись від правочину. Адже за загальноприйнятим уявленням особа не перебуває ні з ким в зобов'язанні і вправі поводитися абсолютно вільно. Однак законом може встановлюватися інше. Насамперед, це буває тоді, коли односторонній правочин безпосередньо пов'язаний із двостороннім. Так, згідно з ч. 1 ст. 249 ЦК України дозволяється *скасування довіреності*, що по своїй суті є *відмовою* особи, яка видала довіреність, від одностороннього правочину. У свою чергу, можлива й відмова представника від здійснення дій, які були визначені довіреністю (п. 3 ч. 1 ст. 248 ЦК України). Разом з тим ч. 3 ст. 250 ЦК України забороняє представникові відмовлятися від здійснення дій, передбачених довіреністю, якщо ці дії були невідкладними або такими, які спрямовані на запобігання завданню збитків особі, яку він представляє, чи іншим особам.

Відмовою від одностороннього правочину є й відмова засновника конкурсу від його проведення при неможливості його проведення внаслідок незалежних від нього обставин (ст. 1153 ЦК); скасування заповіту (ч. 1 ст. 1254 ЦК України).

Відмова від двостороннього правочину. Оскільки двосторонній правочин укладався за взаємною згодою, то й «відмовлятися від нього» сторони повинні за взаємною згодою. Одностороння відмова від договору може бути лише як виняток. Звертає на себе увагу те, що в ч. 2 ст. 214 ЦК встановлюється можливість відмови від договору у випадках, передбачених у законі, а у ст. 525 ЦК — *і в договорі*.

Проте можливість односторонньої відмови від договору передбачається численними статтями ЦК України, зокрема: відмова від договору про встановлення емфітевзису (ст. 408); від договору найму (статті 763, 782); купівлі-продажу (статті 666, 678, 696, 700 і ін.); дарування (статті 722, 724); ренти (ст. 739); позички (ст. 834); підряду (ст. 844 та ін.); страхування (ст. 997 та ін.); доручення (ст. 1008) й інших договорів.

Підставами односторонньої відмови від двостороннього правочину (договору) можуть бути різні обставини, які в одних випадках впливають із властивостей зобов'язання, в інших — обумовлюються правопорушенням другою стороною правочину. Так, одностороння відмова від договорів про надання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) і від договору найму можлива за умови, що ці договори укладені на *невизначений строк* (ч. 2 ст. 408 ЦК України та ч. 2 ст. 763 ЦК України). Причому кожна зі сторін може відмовитися від таких договорів, попередньо попередивши про це другу сторону. При відмові від договору про встановлення емфітевзису — не менш ніж за один рік, при відмові від договору найму — за один місяць, а у випадку найму нерухомого майна — за три місяці. Договором або законом може бути встановлений інший строк для попередження про відмову від договору найму, укладеного на невизначений строк.

Порушення умов договору однією зі сторін як загальноприйнята підстава для односторонньої відмови другої сторони від договору передбачене в ч. 1 ст. 615 ЦК України із застереженням «якщо це встановлене договором або законом». ЦК України надає таку можливість, зокрема, коли: має місце істотне порушення вимог щодо якості товару (ч. 2 ст. 678); покупцеві не надана можливість негайно одержати повну й достовірну інформацію про товар у місці його продажу (ч. 3 ст. 700); наймач не вносить плату за користування річчю протягом трьох місяців підряд (ч. 1 ст. 782); страхувальник прострочив внесення страхового платежу і

не сплатив його протягом десяти робочих днів після пред'явлення страховиком письмової вимоги про сплату страхового платежу й ін.

Можлива одностороння відмова від договору і тому, що це абсолютно природно для сутності тих правовідносин, які при цьому складаються. Прикладом є відмова дарувальника від договору дарування до вручення речі обдаровуваному, якщо дарувальник передав річ організації транспорту, зв'язку або іншій особі для вручення її обдаровуваному (ч. 2 ст. 722 ЦК України), іншими словами, коли ця річ ще не потрапила до останнього. Може й обдарований відмовитися в будь-який час від прийняття дарунка за договором дарування, яким передбачається обов'язок передати дарунок у майбутньому (ч. 2 ст. 724 ЦК України). Користувач у будь-який час має право відмовитися від договору позички (ч. 1 ст. 834 ЦК України), оскільки має місце безоплатне користування чужим майном.

Що стосується відмови за взаємною згодою сторін від договору, умови якого повністю виконані ними, то наявним є протиріччя, оскільки правовідносини припинилися належним виконанням (ст. 599 ЦК України). Також не можна розірвати договір, якого вже не існує.

Однак сторони договору можуть відмовитися від виконаного договору за взаємною згодою, уклавши між собою, відповідно, договір, який би регулював механізм повернення сторонами всього отриманого ними за тим договором, від якого сторони відмовляються. При цьому не слід плутати договір, що укладається сторонами з метою повернення отриманого за іншим договором, від якого вони відмовляються, з РЕПО (купівлею-продажем цінних паперів із зобов'язанням зворотного викупу), який споконвічно являє собою два взаємозалежні договори купівлі-продажу.

Відмова від багатостороннього правочину. Відмова від багатостороннього правочину має певні особливості порівняно з відмовою від двостороннього правочину, хоча обидва вони є договорами. Від багатостороннього правочину кожна сторона може відмовитися в односторонньому порядку *в будь-який час*. Наприклад, учасник повного або командитного товариства, які підписали засновницький договір, має право в будь-який час вийти з товариства (ст. 126 ЦК України) Аналогічно діє учасник договору про спільну діяльність (ст. 1142 ЦК України). Для інших учасників договір зберігається, якщо інше не передбачене цим договором (це встановлене, наприклад, ч. 2 ст. 132 ЦК України).

Втім можливою є ситуація, коли у договорі про спільну діяльність і в інших зазначених вище договорах діють лише два учасники. У цьому випадку можливість відмови від договору кожним із них будь-якого часу неминуче позначиться на існуванні договору. Однак законодавством передбачені істотні відмінності відмови учасника такого договору від відмови сторони будь-якого двостороннього правочину, правовідносини з якого вже не можуть існувати. Якщо ж це засновницький договір повного товариства, то учасник, який залишився, має право протягом шести місяців з моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство (ч. 1 ст. 132 ЦК України).

Таким чином, очевидно, що категорія відмови в цивільному праві досить значна, складна, спірна і вимагає скрупульозного аналізу.

Спасибо-Фатеева И. Категория отказа в гражданском праве Украины

В статье анализируются различные проявления категории отказа в гражданском праве Украины, в частности отказ от вещных, обязательственных, корпоративных организационных прав. Основное внимание уделяется отказу от сделки и его разновидностям (отказ от односторонней, двусторонней и многосторонней сделки).

Ключевые слова: отказ, право на отказ, отказ от права, отказ от осуществления права, отказ от сделки.

Spasibo-Fateeva I. Kategoriya refuse in the civil law of Ukraine

In the article analysed different displays of category of refuse in the civil law of Ukraine, in particular waiver of property, obligation, corporate organizational rights. Basic attention is spared to the waiver of transaction, and to his varieties (waiver of one-sided, bilateral and multilateral transaction).

Keywords: refuse, right on a refuse, quitclaim, waiver of realization of right, waiver of transaction.